

Розробники: канд. психол. наук, доцент каф. психології Тарасова Т.Б.,
Викладач: к.філос.н., доцент, доцент кафедри психології Пасько К.М.

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри психології
Протокол № 1 від. «28» серпня 2025 р.

Завідувач кафедри

Кузікова С.Б., д. психол. н., професор
ПІБ, науковий ступінь, вчене звання

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6	Галузь знань А Освіта	Нормативна	
		Рік підготовки:	
		1-й	
		Лекції	
		16 год.	год.
		Практичні	
		16 год.	год.
		Самостійна робота	
		56 год.	год.
		Семестр	
		2-й	-й
		Лекції	
		16 год.	год.
		Практичні	
		18 год.	год.
		Самостійна робота	
		54 год.	год.
		Консультації:	
		год.	год.
		Вид контролю: екзамен	
Індивідуальне навчально-дослідне завдання: психологічний аналіз та вирішення проблемних ситуацій	спеціальність: А4 Середня освіта (Історія та громадська освіта)		
Загальна кількість годин - 176			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних -2 самостійної роботи студента - 6	Освітній ступінь: бакалавр		

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни "Психологія" є: на основі засвоєння теоретичних і прикладних практико-орієнтованих понять основних галузей сучасної психології стимулювати розвиток у майбутніх педагогів початкових умінь використання цих знань для оптимального вирішення різноманітних професійних і особистісних проблем; формувати у студентів стійкі переконання у значущості та цінності особистості інших людей і своєї власної; виховувати прагнення до самопізнання та самовдосконалення.

Академічна доброчесність. Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає: дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; надання достовірної інформації про результати власної

навчальної, наукової, творчої діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації; самостійне виконання завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей)

(«Положення про систему забезпечення академічної доброчесності у освітньо-науковій діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка», що ухвалене рішенням вченої ради університету протокол № 12 від 18 червня 2020 року

https://sspu.edu.ua/images/2020/doc/polozhennya_pro_sistemu_zabezpechennya_ad_2866f.pdf).

Програмні компетентності, які формуються при вивченні навчальної дисципліни:	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.
ЗК 2	Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
ЗК 4	Здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети.
ЗК 5	Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу нетерпимості до корупції, принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності.
ЗК 6	Здатність грамотно використовувати державну мову у професійній діяльності, чітко й аргументовано висловлювати свої думки, міркування, почуття; використовувати іноземну мову для одержання й оцінювання інформації в галузі професійної діяльності.
ЗК 7	Здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, продуктивного спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня, до толерантного сприймання різноманітних думок, ідей.
ЗК 8	Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження

	національної культурної ідентичності, творчого самовираження.
ЗК 9	Здатність до генерування нових ідей, виявлення та розв'язання проблем, ініціативності та підприємливості.
ПК 4	Психологічна компетентність як здатність: визначати і враховувати в освітньому процесі вікові та інші індивідуальні особливості здобувачів освіти, їхній емоційний стан; використовувати стратегії роботи, які сприяють розвитку позитивної самооцінки учнів, я-ідентичності; формувати мотивацію учнів та організовувати їхню пізнавальну діяльність; формувати спільноту учнів, у якій поважають і враховують права кожного.
ПК 5	Емоційно-етична компетентність як здатність: усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами; конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу; усвідомлювати та поцінювати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі.
ПК 7	Інклюзивна компетентність як здатність: створювати умови, які забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища; до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами; забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного здобувача освіти залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.
ПК 13	Здатність до навчання впродовж життя як здатність: здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності і визначати умови та ресурси професійного розвитку впродовж життя; взаємодіяти з колегами на засадах партнерства та підтримки, дотримуючись принципів професійної етики.
ПК 14	Інноваційна компетентність як здатність: застосовувати наукові методи пізнання в освітньому процесі; використовувати інновації у професійній діяльності; застосовувати різноманітні підходи до розв'язання проблем у педагогічній діяльності.
ПРЗ 1	Знати психолого-педагогічні засади теорії навчання, концептуальні основи шкільної освіти в галузі історії та громадянської освіти, цілі і завдання навчання історії та громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти (на рівні основної школи); наукові основи шкільного курсу історії та громадянської освіти.

ПРЗ 8	Знати вікові та індивідуальні особливості учнів, ознаки погіршення їх психоемоційного стану, принципи побудови конструктивної й безпечної взаємодії з учасниками освітнього процесу; вимоги та інструменти забезпечення інклюзивного навчання.
ПРЗ 9	Знати основні принципи побудови безпечного освітнього середовища, правила і рекомендації зі здоров'язбереження; закономірності та особливості використання рухової активності для формування здорового способу життя.
ПРУ 1	Уміти використовувати власну систему знань щодо психолого-педагогічних особливостей різних груп учнів в ході планування, організації та здійснення навчання історії та громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти (на рівні основної школи), зокрема в інклюзивному освітньому середовищі.
ПРУ 9	Уміти формувати й підтримувати інтерес учнів, належний рівень їх мотивації до навчання історії та громадянської освіти в умовах впровадження концепції «Нова українська школа», формувати спільноту учнів, у якій поважають і враховують права кожного.
ПРУ 11	Уміти знаходити інформацію у різноманітних джерелах, аналізувати, критично оцінювати, систематизувати, узагальнювати; готувати доповіді, презентації, брати участь у дискусії.
ПРК 2	Здатність ефективно комунікувати, використовуючи вербальні та невербальні прийоми впливу на учнів, для досягнення навчальних цілей, організувати ефективну комунікацію, взаємодію та рефлексію учнів у процесі навчання історії та громадянської освіти.
ПРК 3	Здатність до продуктивного міжособистісного спілкування, ефективної взаємодії в команді у професійному колективі та з представниками інших професійних груп та батьками; здатність займати лідерську позицію в ході співпраці у команді, вести діалог, брати участь у дискусіях щодо вирішення професійних проблем, базуючись на принципах етики вчителя.
ПРА 1	Мати сформовану мотивацію до здійснення професійної діяльності, бути готовим сумлінно виконувати професійні обов'язки, дотримуватися принципів етики вчителя та принципів академічної доброчесності.
ПРА 2	Бути готовим організувати освітній процес, ґрунтуючись на основних нормативно-правових актах,

	санітарно-гігієнічних правилах, правилах і рекомендаціях зі здоров'язбереження молоді; відповідально ставитися до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів в освітньому процесі та позаурочній діяльності.
ПРА 3	Здатність продовжувати навчання протягом життя зі значним ступенем автономії, планувати процес самонавчання та самовдосконалення в контексті неперервної фахової підготовки, використовуючи способи збереження як фізичного так і психічного здоров'я, запобігаючи професійному вигоранню.

3. Програма навчальної дисципліни

Розділ 1. Вступ до психології

Тема 1.1 Загальна характеристика психології

Походження слова "психологія". Значення психологічних знань для розвитку людства і життєдіяльності людини. Психологія "життєва" та наукова.

Роль психології в сучасному світі. Вплив психології на розвиток людини як особистості, суб'єкта навчання та професійної діяльності.

Значення психологічної складової в освітньому просторі сучасного суспільства. Залежність продуктивності навчально-виховного процесу в освітньому закладі від психологічних чинників. Педагогічне спілкування, психологічний клімат груп, конфліктність, управлінська діяльність та інші суттєві компоненти психологічної складової в освітньому просторі.

Психологічна складова життєвого шляху людини. Поняття про життєвий шлях людини. Самовизначення та самореалізація особистості як найважливіші компоненти оптимального життєвого шляху. Володіння необхідними психологічними знаннями – запорука продуктивного вибудовування лінії життєвого шляху особистості.

Психологія як складна система наук, які пов'язані з різними проблемами життя особистості та суспільства. Теоретична і практична психологія. Галузі сучасної психології, які відповідають різноманітним сферам діяльності та спілкування людини. Фундаментальні та прикладні області психологічної науки. Значення психології для педагогічної діяльності працівників освіти. Структура, завдання та стан сучасної психології. Класифікація галузей психології за основними психологічними принципами. Стисла характеристика різних галузей психологічної науки. Поняття про загальну психологію, її структуру та завдання. Поняття про соціальну психологію, її структуру та завдання. Поняття про вікову психологію, її структуру та завдання. Поняття про педагогічну психологію, її структуру та завдання.

Місце психології в системі наук за Є.О. Клімовим. Зв'язок психології з філософією, соціологією, історією педагогіки, технічними та природничими науками.

Основні етапи історії психології; школи, концепції, напрями у психології. Становлення психології як науки. Етапи історичного поступу психології (міфологічний, філософський, науковий). Історія предмета психології в європейському раціоналізмі Нового часу. Абсолютизація окремих категорій як основа оформлення течій і наукових шкіл у психології. Основні напрями сучасної психології. Біхевіоризм як наука про поведінку. Психоаналіз як вчення про несвідоме. Гештальтпсихологія як вчення про цілісність психічних явищ. Когнітивна психологія. Гуманістична психологія як комплексна наука про людину.

Історія психологічної думки в Україні. Психологічні погляди філософів епохи Київської Русі. Психологія в "братських школах". Психологічні погляди І. Вишенського. Г. Сковорода про душу і світ. Психологія в Києво-Могилянській академії. І. Гізель. І. Яворський.

Розвиток української психології в радянський період: Харківська школа (П.Я. Гальперін, О.В. Запорожець, Л.І. Божович та інші); дефектологія – І. А. Соколянський та О. Р. Мешеряков; історія психології – В. О. Роменець. Г.С. Костюк як вчений та організатор наукових досліджень на Україні. Проблеми становлення сучасної української психології. Напрями діяльності НДІ психології АПН України ім. Г.С.Костюка та провідних наукових шкіл.

Теоретико-методологічні основи психологічної науки: зміст та співвідношення таких понять, як методологія, принципи, метод, методика дослідження. Сучасна вітчизняна психологія, її принципи: принцип детермінізму, принцип єдності свідомості та діяльності, принцип розвитку (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонт'єв, Б.Г. Анан'єв, Б.М. Теплов та інші)

Методи психології як науки. Теоретико-методологічні основи психологічної науки: методологія, принципи, методи дослідження. Основні етапи психологічного дослідження.

Класифікація методів за Б.Г. Анан'євим: пізнавальні (дослідницькі) методи; методи активного впливу на людей.

Методи дослідження в психології: організаційні, емпіричні, методи обробки даних (кількісний та якісний метод), інтерпретаційні методи.

Стисла порівняльна характеристика основних і додаткових методів дослідження. Основні методи: спостереження, експеримент; їх характеристика та різновиди. Допоміжні методи: бесіда, анкетування, інтерв'ю, проективний метод, тести та інші; їх аналіз і класифікація.

Основні принципи проведення психологічних досліджень: об'єктивність, надійність, систематичність, генетичний принцип, принцип різноплановості досліджень, принцип взаємовпливу.

Основні етапи психологічного дослідження: підготовчий, збір фактичних даних, кількісне опрацювання, аналіз та інтерпретація даних. Вимоги до організації психологічного дослідження.

Характеристика конкретних методик психологічного дослідження: організаційні (порівняльний, лонгітюдний, комплексний); інтерпретаційні (генетичний, структурний); методи кількісної та якісної обробки даних (методи математичної статистики); емпіричні методи (основні та допоміжні, експериментальні і неекспериментальні, діагностичні).

Значення психологічних досліджень в роботі педагога.

Методи активного впливу на особистість. Психологічне консультування. Психологічна корекція. Психологічний тренінг. Психологічна терапія та реабілітація.

Основні поняття: психологія, загальна психологія, соціальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія, практична психологія, психодіагностика, психокорекція, психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, інтроспективна психологія, асоціативна психологія, аналітична психологія, когнітивна психологія, гуманістична психологія, психоаналіз, біхевіоризм, гештальтпсихологія, методологія, принцип, метод, методика; метод поперечних зрізів, лонгітюдний метод, спостереження, експеримент, лабораторний експеримент, природний експеримент, моделювання, методи опитування; тест, надійність, валідність, стандартизація; об'єкт дослідження, предмет дослідження, гіпотеза, відбір, вибірка, упорядкування даних, діапазон розподілу, дисперсія, варіанса, мода, медіана, середнє арифметичне.

Тема 1.2 Предмет психології

Проблема предмету психології як науки. Матеріалістичне та ідеалістичне розуміння сутності й походження психіки. Поняття про психіку як форму відображення. Специфічні властивості психічного відображення. Життєві приклади властивостей психічного відображення. Розподіл психічних явищ на процеси, властивості та стани Основні функції психіки: когнітивна (пізнавальна), регулятивна, мотиваційна та комунікативна.

Мозок і психіка: принципи і загальні механізми зв'язку. Фізіологічні основи психічної діяльності. Проблема співвідношення фізіологічних і психічних процесів. Будова нервової системи людини. Поняття про аналізатор. Будова головного мозку. Будова кори головного мозку. Теорія умовно-рефлекторного навчання І.П. Павлова. Модель замкненої функціональної системи П.К. Анохіна. Функції психічного та їх представлення (локалізація) в головному мозку. Функціональна асиметрія півкуль головного мозку.

Психіка та еволюція нервової системи. О.М. Леонтьєв "Про стадії та рівні психічного відображення у тварин" (матеріалістична теорія). Стадія елементарної сенсорної психіки, її нижчий і вищий рівні. Стадія перцептивної психіки, її нижчий, вищий та найвищий рівні. Основні форми

розвитку поведінки у філогенезі: інстинкти, навички, інтелектуальна поведінка; їх характеристика.

Свідомість яквищий рівень психічного відображення. Соціально-історична детермінація свідомості. Основні ознаки свідомості. Взаємозв'язок розвитку мозку та свідомості людини. Роль праці у формуванні та розвитку свідомості людини. Концепція О.М. Леонт'єва.

Культурно-історична концепція розвитку психіки людини Л.С. Виготського. Поняття вищих психічних функцій та їх соціальне походження. Інтеріоризація соціальних відносин як шлях формування вищих психічних функцій. Роль знаків як знарядь інтеріоризації. Етапи інтеріоризації.

Поняття несвідомого. Види неусвідомлюваних психічних явищ: "передсвідоме", "підсвідоме", "власне несвідоме". Зміст неусвідомлюваного за Ю.Б. Гіппенрейтер. Несвідомі механізми свідомих дій, їх види та сутність. Концепція установки Д.М. Узнадзе. Характеристика неусвідомлюваних спонукачів свідомих дій. Дослідження цього питання З. Фрейдом. Характеристика процесів надсвідомості.

Основні поняття: психіка, подразливість, тропізми, чутливість, інстинкт, научіння, свідомість, самосвідомість, несвідоме, ментальність, онтогенез, філогенез. мозок, відображення, рефлекс, безумовні рефлекси, інстинкт, тимчасовий нервовий зв'язок, умовні рефлекси, рефлекторна дуга, адаптація.

Розділ 2. Особистість: сутність, структура, властивості, прояви

Тема 2.1 Особистість

Визначення поняття "особистість". Співвідношення понять "індивід", "особистість", "суб'єкт", "індивідуальність". Проблема співвідношення біологічного та соціального в розвитку особистості.

Основні періоди в історії вивчення та дослідження особистості (філософсько-літературний, клінічний, власне експериментальний). Типи теорій особистості: психодинамічні, соціодинамічні, інтеракціоністичні, експериментальні, неекспериментальні; структурні, динамічні. Проблема особистості в працях античних філософів. Дослідження проблем особистості в ХІХ ст. (клінічний період). Стислий аналіз провідних теорій особистості: теорія особистих рис (Ф. Олпорт, Дж. Кеттел), біхевіористичний підхід до розгляду особистості (Б. Скінер, Дж. Уотсон.), когнітивні концепції (Дж. Брунер, Д. Норман, Л. Фестингер, Ф. Хайдер, У. Найсер), психодинамічні теорії (З. Фрейд, А. Адлер, К. Юнг, К. Хорні, Г.С. Салліван), гуманістичний підхід до проблеми особистості (Ф. Перл, К. Роджерс, А. Маслоу, Ш. Бюллер). Системно-діяльнісний та історико-еволюційний підходи до проблеми особистості (Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, А.В.Петровський, О.М.Леонт'єв, Б.Г.Анан'єв, Л.І.Божович, К.К.Платонов, Г.С.Костюк, Т.М.Титаренко).

Проблема структури особистості. Склад і структура особистості: спрямованість особистості, що визначає її активність і діяльність); індивідуально-психофізіологічні властивості особистості (статеві, вікові особливості, патологічні зміни, темперамент); соціально-психофізіологічна характеристика особистості (психічні процеси, стани, властивості, характер); соціально-генетичний аспект особистості (задатки, здібності, досвід людини).

Структура особистості за К.К. Платоновим, Б.Г. Ананьєвим, К.К. Ковальовим, А.В. Петровським, З. Фрейдом.

Поняття потреби як джерела активності особистості. Класифікації потреб: за походженням (природні, культурні); за предметом (матеріальні, духовні). Проблема походження та співвідношення потреб. "Піраміда потреб" за А. Маслоу.

Поняття мотиву та мотивації. Неусвідомлювані мотиви: установка, потяг. Види установок та їх прояви.

Усвідомлювані мотиви: інтерес, переконання, прагнення. Сутність, характеристики та види інтересів. Структура та види переконань. Сутність та види прагнень.

Поняття про спрямованість особистості. Види спрямованостей особистості: спрямованість на себе, спрямованість на справу, спрямованість на спілкування.

Поняття про самосвідомість особистості, етапи її формування, структура і функції. "Я-концепція" та її компоненти: когнітивний, емоційно-оцінний, поведінковий. Самооцінка – центральний компонент "Я-концепції": за рівнем (висока, середня, низька); за співвіднесенням з реальними успіхами (адекватна, неадекватна); за особливістю функціонування (конфліктна, безконфліктна). Рівень домагань. Самоповага.

Структура "Я-концепції": когнітивний, емоційно-оціночний, поведінковий аспекти. Співвідношення понять "Я-концепція" та "Я-образ". Види "Я-образів", їх сутність, прояви та значення в розвитку особистості. Самоефективність та самопрезентація.

Самооцінка особистості. Класифікації самооцінки: за рівнем (висока, середня, низька); за співвідношенням з реальними успіхами (адекватна, неадекватна); за будовою (конфліктна, безконфліктна). Рівень домагань. Значення самооцінки і рівня домагань для розвитку особистості. Самоповага, її сутність та зв'язок з рівнем домагань.

Поняття про психологічний захист особистості. Механізми психологічного захисту особистості: сублимація, раціоналізація, витіснення, проекція, заперечення, ізоляція, заміщення.

Формування та розвиток особистості. Шляхи, умови, фактори особистісного зростання. Особистість як суб'єкт і об'єкт навчання, виховання і самотворення.

Основні поняття: людина, індивід, особистість, індивідуальність, біологічна підструктура, соціальний досвід, підструктура форм відображення, спрямованість, активність, мотив, інтерес, ідеали,

переконання, світогляд, потяг, бажання, установка, самосвідомість, "Я-концепція", рівень домагань, самооцінка, фрустрація, самоконтроль, саморегуляція, самореалізація, самоповага, афект неадекватності.

Тема 2.2 Емоційно-вольові властивості особистості

Поняття про емоції і почуття. Значення емоцій і почуттів у життєдіяльності людини. Визначення емоцій і почуттів, спільне і відмінне між ними. Основні функції емоцій і почуттів: сигнальна, оціночна, регуляторна. Фізіологічні основи емоцій. Роль другої сигнальної системи у формуванні емоцій.

Психологічні теорії емоцій, їх фізіологічна основа (еволюційна теорія Ч.Дарвіна, теорія У. Джеймса-Ланге, теорія Кеннона-Барда, активаційна теорія Ліндсея-Хебба, теорія когнітивного дисонанса Л. Фестінгера, теорія С. Шехтера, інформаційна теорія П.В. Сімонова).

Класифікація емоцій за Б.І. Додоновим. Поняття про фундаментальні емоції за К.С. Изардом. Почуття (у вузькому значенні слова), їх характеристика. Пристрасть, щастя, любов як особливі види стійких почуттів, їх особливості. Види вищих почуттів: моральні, інтелектуальні, естетичні, практичні; їх сутність.

Види емоцій: прості і складні, вроджені і набуті. Емоційні стани (страх, тривога, сором, гнів, роздратування, радість та ін.)Форми переживання почуттів: настрій, афект, стрес, фрустрація, пристрасть. Поняття про афект. Характеристика стресу. Види психологічного стресу: за часовими характеристиками (короткочасний, тривалий); за змістом (емоційний, інтелектуальний) Основні фази стресу: тривоги, резистентності, виснаженості. Настрої, їх особливості. Емоції та почуття як основні форми переживання, їх сутність.

Емоційні властивості особистості (емоційна стійкість, запальність, емоційна чуйність, вразливість, емоційна глибина, емоційна ригідність, лабільність емоцій, емоційна експресивність, емоційність тощо), їх прояви та формування.

Поняття про волю. Ознаки вольової поведінки. Функції волі (спонукальна і гальмівна; спрямовуюча і регулююча).Мимовільні та довільні дії. Особливості довільних рухів і дій. Прості та складні довільні дії. Характеристика вольового акту. Структура вольового акту: 1) виникнення спонукання та попередня постановка мети; 2) стадія обмірковування та боротьба мотивів; 3) прийняття рішення; 4) виконання. "Боротьба мотивів" у вольовому акті. Зв'язок волі та почуттів.

Теорії волі (інтелектуалістична, емоційна, волюнтаристична). Природа волі (реактивна, рефлексорна, мотиваційна, регуляційна, "вольового вибору"). Історія розвитку уявлень про волю. Проблема "свободи". Екзистенціалізм – "філософія існування". Підхід І.П. Павлова до розгляду проблеми волі. Концепція волі в працях М.А. Бернштейна. Психоаналітичні концепції волі.

Фізіологічні основи волі. Роль другої сигнальної системи у формуванні вольових дій. Значення потреб, емоцій, інтересів і світогляду при формуванні вольових дій. Розлади волі: апраксія і абулія.

Воля як вища психічна функція. Вольова регуляція поведінки: внутрішня і зовнішня. Внутрішній (інтернальний) та зовнішній (екстернальний) локус контролю. Критерії вольової поведінки.

Роль потягів і бажань у формуванні мотивів та мети діяльності. Зміст, мета та характер вольових дій. Рішучість і процес прийняття рішення. Типи рішучості за У. Джемсом. Боротьба мотивів і виконання прийнятого рішення.

Основні властивості волі: цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, витримка, самостійність. Самоконтроль і закономірності формування вольових дій у дитини. Роль свідомої дисципліни у формуванні волі.

Класифікація вольових якостей особистості: первинні: (базальні) – сила волі, енергійність, наполегливість, витримка, сміливість тощо; вторинні (характерологічні) – хоробрість, рішучість, впевненість в собі, самоволодіння та ін.; третинні (морально-ціннісні) – відповідальність, принциповість, обов'язковість, ініціативність, діловитість та ін.

Розвиток та виховання вольової активності людини: позитивні та негативні вольові якості.

Основні поняття: емоції, почуття, амбівалентність почуттів, модальність почуттів, стрес, афект, настрої, потяг, пристрасть, емпатія, ейфорія, психічна депривація, фрустрація, депресія, страх, тривога, сором, симпатія, радість, гнів, зневага, іронія, відраза, горе, воля, активність, локус контролю (внутрішній і зовнішній); потяги; бажання; хотіння; первинні, вторинні і третинні вольові якості; вольове зусилля, вольові дії (проста і складна); боротьба мотивів; сила волі; безвілля; абулія; апраксія.

Тема 2.3 Складні індивідуальні властивості особистості

Темперамент. Поняття про темперамент. Темперамент як складна інтегративна властивість особистості. Визначення темпераменту.

Історія розвитку вчення про темперамент. Вчення про темперамент Гіппократа-Галена. Типологія Е. Кречмера. Вчення І.П. Павлова про тип ВНД як фізіологічну основу темпераменту. Властивості нервової системи, досліджені Б.М. Тепловим, В.Д. Небиліциним, В.С. Мерліним.

Характеристика типів темпераменту за основними властивостями (сенситивність, активність, реактивність, пластичність та ригідність, екстравертованість та інтравертованість, темп реакції, емоційна збудливість та виразність). Роль темпераменту в праці та навчанні. Темперамент і проблеми виховання. Вимоги діяльності та тип темпераменту.

Характер. Визначення характеру. Характер як прижиттєве утворення. Природні і соціальні передумови формування характеру. Фізіологічна основа характеру.

Структура характеру як закономірна залежність між спрямованістю, переконаннями, розумовими рисами, волею, емоціями, темпераментом. Дві

групи рис характеру: 1) риси, які входять до підструктури спрямованості особистості; 2) інтелектуальні, вольові та емоційні риси характеру Прояв характеру через діяльність, ставлення до інших людей, інтереси, емоційність, волю. Мотиваційні та інструментальні риси особистості.

Теоретичні та експериментальні підходи до дослідження характеру. Структура характеру. Провідні риси характеру (емоційно-вольові, когнітивно-пізнавальні (інтелектуальні), морально-ціннісні; мотиваційні). Типологія характеру як центральна проблема експериментальних досліджень і теоретичних пошуків.

Різні напрямки "характерології". Типології характеру та темпераменту. Орієнтації характеру за Е. Фроммом: рецептивна, експлуаторська, накопичувальна, ринкова, продуктивна. Поняття про акцентуацію характеру. Класифікація: за тілесною конституцією людини Е.Кречмера (атлетичний, пікнічний, астеничний); типологія соціальних характерів Е.Фромма ("мазохіст-садист", "руйнівник", "конформіст-автомат"); підліткові акцентуації А.Є.Лічко (гіпертимний, циклоїдний, лабільний, астеноневротичний, сензитивний, психастеничний, шизоїдний, епілептоїдний, істероїдний, нестійкий, конформний); за характером манери спілкування К.Леонгарда (гіпертимний, дистимний, циклоїдний, збудливий, застрягаючий, педантичний, тривожний, емотивний, демонстративний, екзальтований, екстравертований, інтровертований).

Особливості формування характеру в дитячому віці. Сенситивний період для формування характеру. Роль взаємодії дитини та дорослого у формуванні характеру. Особливості формування характеру в дошкільному та шкільному віці. Трансформація характеру протягом життя. Самовиховання. Роль праці у формуванні характеру.

Здібності. Поняття про здібності. Природні і соціальні передумови здібностей. Визначення здібностей за Б.М. Тепловим.

Показники здібностей. Проблема якісних та кількісних показників здібностей. Історія експериментального дослідження здібностей (тести Біне). Показник IQ та можливості його використання при вивченні здібностей.

Структура здібностей. Теоретичні та практичні здібності. Загальні та спеціальні здібності. Рівні розвитку здібностей: репродуктивні здібності, творчі здібності, талант, геніальність.

Проблема походження здібностей. Перші теорії здібностей. Концепція здібностей Ф. Галля і Ф. Гальтона. Френологія. Метод близнюків у дослідженні здібностей. Роль особливостей виховання для розвитку здібностей. Біосоціальна природа здібностей людини. Природжені задатки та генотип. Розвиток задатків як соціально обумовлений процес. Обдарованість. Компенсація здібностей.

Формування та розвиток здібностей. Основні етапи розвитку здібностей. Роль гри у формуванні здібностей. Особливості сімейного виховання і розвиток здібностей. Умови макросередовища та розвиток здібностей.

Основні поняття: темперамент, тип вищої нервової діяльності (ВНД), динамічність, ригідність, екстраверсія, інтроверсія, пластичність, лабільність, сензитивність, реактивність, активність, темп реакцій, емоційна збудливість, резистентність, характер, структура характеру, типи характеру, провідні риси характеру, акцентуації рис характеру (гіпертимний, дистимний, циклоїдний, збудливий, застрягаючий, педантичний, тривожний, емотивний, демонстративний, екзальтований, екстравертований, інтровертований), мотивація досягнень, хіромантія, здібності, задатки, нахили, інтереси, структура здібностей, загальні здібності, спеціальні здібності, обдарованість, талант, геніальність, майстерність.

Тема 2.4 Діяльність поведінки та спілкування особистості

Діяльність та активність. Поняття про діяльність як прояв фізичної і психічної активності, що керується усвідомленою метою. Основні відмінні риси діяльності особистості. Діяльність як фактор розвитку індивіда і становлення людської особистості та індивідуальності. Соціально-психологічний аспект діяльності. Діяльність як психофізіологічний процес: психічні процеси та досвід людини (знання, уміння, навички, звички).

Структура діяльності: потреба, мотив, задача, дія (операція), результат, контроль і оцінка. Внутрішні і зовнішні компоненти діяльності. Інтеріоризація та екстеріоризація.

Види дій: зовнішні, внутрішні; дії цілевстановлення, орієнтувальні дії, виконавчі, контролюючі, оцінювальні. Компоненти дій (центральний, сенсорний, моторний) та їх функції. Інтеріоризація та екстеріоризація психічних дій у діяльності людини.

Освоєння діяльності. Сутність навичок і вмінь. Класифікація навичок і вмінь: рухові, інтелектуальні, сенсорні, змішані. Етапи формування навичок (ознайомлювальний, аналітичний, синтетичний, автоматизації). Змінення компонентів дії внаслідок формування навички. Взаємодія навичок: позитивний та негативний (інтерференція) перенос навичок. Швидкість та психологія формування навичок. "Криві вправ" з позитивним та негативним прискоренням.

Поняття про звички. Види звичок: за походженням (культурні, гігієнічні); за характером діяльності (емоційні, фізичні); за впливом на організм (корисні, шкідливі). Особливості формування звичок та їх роль в життєдіяльності людини.

Основні види діяльності: спілкування, гра, учіння, праця. Ігрова діяльність, її психологічні особливості. Предметна та сюжетно-рольова гра. Роль гри в розвитку дитини. Спілкування як діяльність. Учіння (навчальна діяльність) як різновид діяльності. Психологічні компоненти трудової діяльності.

Поняття про поведінку. Особливості поведінки людини. Вчинок – як структурна одиниця поведінки людини. Структура та види вчинків. Адаптивна та неадаптивна поведінка особистості.

Спілкування. Визначення спілкування та його значення в житті людини. Потреба у спілкуванні як одна з найпотужніших потреб особистості. Взаємозв'язок спілкування та діяльності. Функції спілкування. Основні характеристики та види спілкування: залежно від контингенту учасників (міжособистісне, особистісно-групове, міжгрупове); за мірою опосередкованості (безпосереднє, опосередковане); за особистісною значущістю (особистісне, фактичне); за тривалістю (короткочасне, тривале); за результатом (ефективне, неефективне); за засобами спілкування (вербальне, невербальне). Стратегії та стилі спілкування. Структура спілкування: комунікативна, інтерактивна та перцептивна сторони.

Обмін інформацією в комунікативному процесі. Поняття комунікації. Прямий та непрямий (опосередкований) способи подання інформації. Передумови ефективності способів: готовність аудиторії сприйняти аргументацію та схильність аудиторії до схвалення інформації без роздумів. Складові комунікативного акту: комунікатор, зміст повідомлення, канал передачі інформації, аудиторія. Вербальні та невербальні засоби комунікації. Спілкування та мовлення. Мова і мовлення. Фізіологічні основи мовлення. Основні види мовленнєвої діяльності. Усне (монолог, діалог і афективне мовлення) та письмове мовлення, їх характеристика. Невербальні засоби комунікації (кінесика, просодика, екстралінгвістика, проксемика, такесика, антропологічні ознаки, тощо)

Психологія переконування. Вплив "комунікатора". Кредитність (компетентність та надійність) комунікатора. Тривалість ефекту кредитності джерела. Впливи "некредитної" особи: ефект сплячого. Сприйняття компетентності комунікатора та її посилення: висловлювання солідарних з аудиторією суджень, фаховість. Сприйняття надійності комунікатора: впевненість, погляд, довіра аудиторії щодо відсутності маніпуляції, темп мовлення. Привабливість комунікатора.

Зміст повідомлення. Вплив раціональних та емоційних аргументів. Переконливість повідомлення, яке асоціюється з позитивними почуттями (ефект доброго настрою). Переконливість повідомлення, яке апелює до негативних емоцій (ефект активації страху). Однобічна та повна інформація. Переконливість інформації: ефекти первинності та вторинності.

Канал передачі інформації. Ефективність активно пережитої та пасивно сприйнятої інформації. Ефективність особистого контакту з комунікатором та засобів масової інформації. Переконливість простих та складних повідомлень в каналах комунікації (відеозапис, аудіозапис, друкований текст).

Адресат повідомлення (аудиторія). Специфіка аудиторії: самооцінка слухачів, вік та їх погляди. Реакція на зміст повідомлення. Маніпуляції з відволікання уваги для позбавлення контраргументів. Незацікавлена та незацікавлена аудиторія.

Приклади соціально-психологічні досліджень в галузі переконування. Втягування у секти. Складові вербування. Негативний груповий ефект. Конструктивне використання переконань: консультування та психотерапія.

Спілкування як взаємодія людей. Структура міжособистісної взаємодії. Поведінка та міжособистісна взаємодія. Поняття соціальної ролі, види соціальних ролей (офіційні, міжособистісні, внутрішньогрупові). "Рольове віяло" особистості та рольовий конфлікт. Роль і рольові очікування в процесі спілкування. Поняття про транзакцію. Транзактні ролі за Е. Берном, їх психологічна характеристика та прояв в поведінці конкретної особистості. Такт і безтактовність з позиції міжособистісної взаємодії. Соціальний ритуал. Ділова взаємодія. Особливості взаємодії в діловому середовищі.

Феномен впливу особистості. Типи впливу. Стратегії та тактики впливу й маніпулювання.

Спілкування як розуміння людьми один одного. Поняття соціальної перцепції та перцептивних механізмів. Ідентифікація, рефлексія, емпатія, децентрація, каузальна атрибуція, внутрішньогруповий фаворитизм, фізіогномічна редукція, "ефект ореолу", стереотипізація їх аналіз. Поняття про каузальну атрибуцію, як приписування причин. Теорія атрибуції Фріца Гайдера. Атрибуції здорового глузду: Г.Келлі про раціональні критерії інтерпретації інших (сталість, винятковість, подібність). Правила об'єднання інформації: важливість рис, ефект "першості". Фундаментальна помилка атрибуції (Л.Росс) та її причини. Культурні відмінності в атрибуціях

Вплив особистих вражень та очікувань на інтерпретацію подій. Приклади інтуїтивного мислення. Феномен "хіндсайту" ("я так і знав!"). Сприйняття та інтерпретація подій. Відтворення спогадів: ефект дезінформації. Праймінг: активація специфічних асоціацій у пам'яті. Інтелектуальна марнота: феномен самонадіяності та феномен упередження проти доказів.

Типові прийоми суджень в умовах недостатньої інформації. Судження на підставі наявних прототипів інформації у пам'яті (евристика доступності). Евристика репрезентативності. Ігнорування базової оцінки та доступність евристики. Мислення, що суперечить фактам: уявні альтернативні сценарії.

Ілюзорне мислення: пояснення випадкових подій. Ілюзорний взаємозв'язок. Ілюзія контролю. Повернення до середнього ("регрес до норми"). Взаємовплив настрою та суджень.

Основні поняття: діяльність, активність, поведінка, потреба, мотив, ціль, операція, дія, антиципація, вправа, рух, уміння, інтерференція та перенос навички, інтеріоризація, екстеріоризація; гра, навчання, праця, спілкування; провідна діяльність, педагогічна діяльність, поведінка, вчинок, спілкування, комунікативна, інтерактивна, перцептивна сторони спілкування, транзакція, соціальна роль, комунікатор, реципієнт, зворотній зв'язок, ідентифікація, емпатія, стерео типізація, каузальна атрибуція, феномен "хіндсайту", праймінг, ілюзорне мислення.

Розділ 3. Психологія груп та особистості в групі

Тема 3.1 Психологія груп

Проблема групи в соціальній психології. Поняття соціальної групи. Група як суб'єкт діяльності. Основні характеристики групи: склад групи, структура, групові процеси, рівень розвитку групи.

Загальна класифікація груп: за безпосередністю взаємозв'язків (умовні, реальні); за кількісними ознаками (великі, малі); за спільністю діяльності (групи з індивідуально-груповою та взаємопов'язаною груповою діяльністю); за рівнем розвитку (дифузні групи, асоціації, корпорації, колективи). Поняття рівня розвитку групи. Теорія діяльнісного опосередкування міжособистісних стосунків в групі (А.В. Петровський). Характеристика груп різного рівня розвитку за А.В. Петровським. Колектив як група. Стадії та рівні розвитку колективу.

Поняття великої групи. Загальна характеристика великих соціальних груп. Класифікація великих соціальних груп: за характером зв'язку (соціальні класи, етноси, партії, громадські, професійні об'єднання та ін.); за тривалістю існування (тривалі (класи, нації), менш тривалі (мітинги, натовп тощо)); за характером організованості (стихійні (натовп, публіка тощо), організовані свідомо (асоціації, партії тощо)); за доступністю вступу до групи (закриті, відкриті); за керованістю (керовані, некеровані). Класифікації великих груп. Формальні та неформальні групи. Організовані та неорганізовані. Референтні групи та групи причетності. Специфіка формування груп на сучасному етапі соціокультури (класифікація Г.Діркса).

Великі соціальні групи. Поняття та види великих соціальних груп. Структура психології великої соціальної групи. Методи дослідження психології великих соціальних груп. Консервативні механізми міжгрупової перцепції (внутрішньогруповий фаворитизм, фізіогномічна редукція, стереотипізація). Особливості психології соціальних страт.

Психологічні особливості етнічних груп. Поняття "національний характер" та "національний менталітет". Проблеми психології патріотизму, етноцентризму, націоналізму, ксенофобії. Психологічні особливості українського національного характеру та менталітету.

Стихійні групи та масові рухи. Види стихійних груп. Психологічні механізми натовпу. Основні концепції (Г.Ле Бон, Г.Тард) стосовно механізмів функціонування натовпу: зараження, копіювання, наслідування.

Соціальні рухи. Поняття та різновиди соціальних рухів. Механізми приєднання до руху. Теорії, що пояснюють причетність до руху. Співвідношення позицій більшості та меншості в соціальному русі. Молодіжні рухи: діяльність деструктивних груп.

Мала група в соціальній психології: поняття, межі, класифікації. Особливості дослідження малих груп. Класифікація малих груп: за опосередкованістю/безпосередністю контактів (первинні і вторинні); за суспільним статусом (формальні, неформальні); за значущістю (референтні,

групи членства). Психологічні параметри малої групи. Залежність ефективності групи від її величини. Класифікація малих груп: первинні та вторинні групи (Ч.Кулі), формальні та неформальні групи. (Е.Мейо), групи членства та референтні групи (Г.Геймен), групи за рівнем розвитку: дифузна група, про соціальна та асоціальна асоціації, корпорація, колектив (А.В.Петровський).

Психологічна структура та динамічні процеси в групі. Загальна характеристика процесів диференціації та інтеграції в малій групі. Створення малої групи. Згуртованість групи як ціннісно-орієнтаційна єдність.

Концепція групової організації Дж.Морено. Формальна та неформальна структура групи. Органіграма та соціограма. Задоволеність учасництвом у групі. Види "соціометричної групової організації": інтровертна, екстравертна, змішана. Стратометрична концепція малої групи А.В. Петровського. Згуртованість групи. Індекс групової згуртованості. Статус у групі. Відповідність ролей груповим очікуванням. Конфлікт та його наслідки. Психологічний клімат групита його складові. Ефективність групової діяльності. Процес прийняття групового рішення.. Психологічна сумісність та самопочуття.

Авторитет, його сутність та походження. Офіційний та неофіційний авторитет.

Лідерство в групах. Теорії лідерства: "теорія рис" або "харизматична" теорія. Ситуативна теорія лідерства. Системна теорія лідерства (керівництва). Підходи до керівництва. Імовірнісна модель ефективності керівництва за Ф.Фідлером. Стилі керівництва (автократичний, авторитарний, ліберальний, демократичний, потуральник, непослідовний). Чинники, що визначають стиль керівництва.

Психологічні особливості роботи педагога з учнівськими групами. Психологічні аспекти організації спільної навчальної діяльності. Неформальні учнівські групи, їх особливості залежно від віку дитини.

Родина як мала соціальна група. Функції родини: виховна; господарсько-побутова, економічна, первинного контролю, духовного спілкування; соціально-статусна, емоційна. Сімейні ролі. Стисла історія розвитку сімейних відносин. Психологічний клімат сім'ї. Задоволеність шлюбом та її чинники для чоловіків та жінок. Проблема психологічної сумісності в шлюбі. Сексуальна гармонія. Порушення сімейних відносин. Стилі сімейного виховання та стосунки між поколіннями в сім'ї.

Основні поняття: група, велика група, етнічна група, стихійна група, натовп, соціальні рухи, мала група, групова динаміка, згуртованість, конформізм, лідерство, керівництво, психологічний клімат, соціометричні статуси, сім'я, функції сім'ї, задоволеність шлюбом.

Тема 3.2 Особистість в групі. Міжособистісні стосунки.

Феномен групового тиску. Поняття конформізму, його сутність як соціально-психологічного феномену. Різновиди конформізму: поступливість та схвалення. Конформізм зовнішній та внутрішній. Класичні експерименти з дослідження конформізму (М. Шеріф, С. Аш). Підкорення, як різновид конформізму, експерименти С. Мілграма. Умови прояву конформності. Проблема альтернативи конформній поведінці у західній та вітчизняній соціальній психології. Нонконформізм – "конформізм навиворіт". Вплив меншості.

Соціальна фасилітація. Ефект присутності інших. Психологічні причини соціального збудження: боязнь оцінки, розпорошення уваги, факт присутності спостерігача.

Соціальні лінощі. Індивідуальні зусилля та групова робота. Вплив неординарної мети на ефективність групової діяльності.

Деіндивідуалізація. Поняття та соціальні обставини виникнення. Чисельність групи. Фізична анонімність. Збуджуючі та відволікаючі заняття. Послаблене самоусвідомлення.

Групова поляризація. Поняття групової поляризації. Експериментальне вивчення групового прийняття рішень: "зрушення у бік ризику". Групова поляризація в реальному житті: в навчальних закладах, спільнотах та екстремістських групах, інтернет-групах. Теорії групової поляризації: інформаційний та нормативний вплив (феномен плуралістичного невігластва).

Подолання огрупленого мислення: вплив групової меншості. Поняття та приклади огрупленого мислення у міжнародній політиці. Симптоми огрупленого мислення: 1) ілюзія невразливості; 2) раціоналізація; 3) віра, що не ставить під сумнів моральність групи; 4) стереотипні уявлення про супротивників; 5) примус до конформізму; 6) самоцензура в тому, що стосується побоювань або поганих передчуттів; 7) ілюзія одностайності; 8) наявність "поглиначів інформації". Запобігання огрупленому мисленню. Вплив меншості на групу.

Проблеми міжособистісних стосунків. Міжособистісна атракція. Поняття атракції. Зв'язок атракційних відносин із відчуттям щастя та особистісним здоров'ям. Чинники атракції. Територіальна близькість людей. взаємодія на "спільній території". Антиципація взаємодії. Ефект ореолу. Ефект "простого перебування в полі зору". Експерименти з дослідження стереотипу фізичної привабливості. Фізична привабливість та феномен "відповідності зовнішнім даним партнера". Культурні детермінанти фізичної привабливості. Визначальні чинники тривалості-короткочасності атракції. Дослідження асоціативна симпатії та антипатії (П.Левінські).

Прив'язаність та товариство, дружба, кохання. Прив'язаність та її типи. Дружба, її зміст та психологічні ознаки. Кохання. Концепція любовних взаємин Р.Стернберга. Кохання та її різновиди: Кохання-пристрасть, кохання-дружба. Глобалізація та зміни безпосередніх людських взаємин.

Природа та різновиди упереджень. Поняття та природа упереджень. Зв'язок упереджень з стереотипами та установками. Дискримінація, расизм, сексизм. Расові упередження та їх поширеність. Приховані форми упереджень. Гендерні упередження. Дослідження амбівалентності гендерних установок.

Соціальні джерела упереджень. Соціальна нерівність як причина упереджень. Релігія та упередження. Деструктивні групи та упередження. Теорія Дж. Ліфтена про глибинну ресоціалізацію особистості як причину деструктивної поведінки. Вплив дискримінації на особистість людини. Феномен уразливості до стереотипа: погіршення поведінки та деідентифікація. Теорія соціальної ідентифікації Г.Тешфела. Внутрішньогруповий фаворитизм. Інституційна підтримка стереотипів.

Емоційні та когнітивні джерела упереджень. Емоційні джерела упереджень (агресія, фрустрація). Особистісні причини упереджень: статус, тип особистості. Когнітивні джерела упереджень. Теорія особистісних конструктів Дж.Келлі: упереджений, стереотипний та передбачувальний типи особистості. Способи спрощеного мислення: категоризація. Ефект однорідності чужої групи. Проблеми подолання упереджень. Феномен "справедливого світу" як бар'єр просоціальної поведінки.

Поняття про соціалізацію. Фактори соціалізації: мегафактори; мезафактори; мікрофактори; механізми їх дії. Сутність соціалізації. Етапи соціалізації: первинна, вторинна. Вхідження зрілої особистості у групу (адаптація, індивідуалізація, інтеграція).

Основні поняття: "тиск групи", конформізм, поступливість, схвалення, підкорення, нонконформізм, соціальна фасилітація, соціальні лінощі, деіндивідуалізація, групова поляризація міжособистісна атракція, любов та прив'язаність, природа та різновиди упереджень, соціальні джерела упереджень, емоційні та когнітивні джерела упереджень, соціалізація, чинники соціалізації, етапи соціалізації.

Тема 3.3 Агресія та конфлікти

Загальна психологічна характеристика агресії. Теорії агресії: теорія інстинктивної агресії, агресія – реакція на фрустрацію, агресія як набута соціальна навичка.

Поширеність агресії та її види. Фізична та вербальна (словесна) агресія. Ворожа агресія (скерована на заподіяння шкоди) та інструментальна (як засіб досягнення мети). Контактна (безпосереднє заподіяння шкоди різними знаряддями) та дистантна (застосування вогнепальної зброї тощо) агресія.

Аналіз причин людської агресії. Протилежні погляди філософів на людську природу. Теорія інстинктивної агресії (З.Фройд та К.Лоренц) та еволюційна психологія. Біологічні теорії (особливість діяльності нервових центрів мозку, генетичні та біохімічні чинники). Психологічні теорії агресії. Класична теорія "фрустрація – агресія" (Дж. Доллард та Н.Міллер). Концепція заміщеної агресії (Л.Берковіц). Відносна депривація та агресивне реагування.

Агресія як "вигідна" навичка досягання мети. Теорія соціального научіння агресії. Класичні експерименти А. Бандури. Вплив сім'ї та середовища на агресивність дітей.

Послаблення агресії. Ситуативні чинники, що провокують на агресивні дії (біль, атакуюча поведінка, спека, тіснява). Посилення діяльності ЗМІ на прищеплення зразків просоціальної поведінки. Психотерапевтичні методи (катарсис) послаблення агресії. Підхід, заснований на соціальному научінні.

Поняття альтруїзму як просоціальної поведінки та конструктивної взаємодії. Причини, завдяки яким ми надаємо допомогу. Обґрунтування альтруїзму з позицій теорії соціального обміну. Альтруїзм та соціальні норми. Емпатія як джерело справжнього альтруїзму. Поняття взаємодії та підходи до вивчення альтруїзму. Психологічна теорія соціального обміну. Концепція альтруїзму як замаскованого егоїзму. Концепція альтруїзму як душевного чину людей. Погляд психологів-еволюціоністів на причини виникнення альтруїзму.

Соціологічний та еволюційний підходи до пояснення альтруїзму. Соціологічний підхід: соціальні норми, що мотивують альтруїзм. Норма взаємності. Норма соціальної відповідальності. Еволюційний підхід до пояснення альтруїзму Теорія жертвовного альтруїзму (Д.Бараш). Теорія взаємності людських добродійств (Р.Чалдіні). Порівняльний аналіз теорій альтруїзму.

Експериментальне вивчення диспозиційних та ситуативних чинників альтруїзму. Критичні ситуації та кількість очевидців (Б. Латане і Дж. Дарлі). Надання допомоги та усвідомлювання критичності ситуації. Ефект очевидця. Обставини, що посилюють відповідальність та готовність допомогти. Ситуаційні впливи: наслідування інших та дефіцит часу (Дж.Дарлі, Д. Бетсон).

Особистісні чинники надання допомоги. Вплив поганого настрою на надання допомоги (Р.Чалдіні). Винятки з правила "поганий настрій – добрі справи" (В.Томпсон, К.Кауан і Д.Роузенхан). Хороший настрій та надання допомоги (Е.Айзен, Д.Доліньські). Вплив особистісних якостей на схильність допомагати. Релігійність особи та просоціальна поведінка. Суб'єкти, що отримують допомогу (гендерні особливості та схожість). Навчання альтруїзму. Подолання моральної ексклюзії. Моральна інклюзія як передумова соціалізації альтруїзму.

Поняття конфлікту в психології. Внутрішньоособистісний та соціально-психологічний конфлікт. Психологічна сутність соціально-психологічного конфлікту, його структура. Класифікація конфліктів: за способом розв'язання (насильницькі, ненасильницькі); за сферою прояву (політичні, соціальні, економічні, організаційні); за спрямованістю впливу (вертикальні, горизонтальні); за ступенем виразності (відкриті, приховані); за кількістю учасників (внутрішньоособистісні, міжособистісні, міжгрупові); за потребами (когнітивні, конфлікти інтересів).

Методи дослідження конфлікту. Динаміка конфлікту. Причини виникнення міжособистісних конфліктів. Негативні та позитивні функції конфлікту. Конструктивні та деструктивні конфлікти.

Шляхи конструктивного розв'язання конфліктів. Типові стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях за У. Томасом та Р. Кілменом: співробітництво, протиборство, компроміс, поступка, уникнення. Їх психологічна характеристика та доцільність використання.

Об'єктивні умови, що сприяють профілактиці деструктивних конфліктів. Засоби попередження передконфліктних ситуацій. Оцінка взаємовідносин в групі та виявлення прихованих конфліктів. Засоби впливу "третьої особи" на конфлікт. Засоби саморозв'язання конфліктів. Шляхи розв'язання конфліктів в учнівському та педагогічному колективах.

Основні поняття: агресія, інструментальна агресія, ворожа агресія, теорії агресії, альтруїзм, егоїзм, чинники альтруїзму, моральна інклюзія, конфлікт, етапи конфлікту, конструктивні та деструктивні конфлікти, стратегії поведінки у конфлікті, співробітництво, протиборство, компроміс, поступка, уникнення.

Розділ 4. Пізнавальна діяльність людини

Тема 4.1 Увага

Поняття про увагу. Увага як психологічний феномен. Функції уваги. Увага та свідомість.

Природа уваги в теоріях та концепціях: моторна теорія уваги Т. Рібо; теорія установки Н.Д. Узнадзе; теоретична концепція П.Я. Гальперіна; вчення про осередок оптимального збудження І.М. Сеченова, І.П. Павлова; теорія доміанти А.А. Ухтомського; нейропсихологічна (роль неспецифічних систем мозку та спеціалізованих нейронів у виникненні уваги) теорія.

Види уваги: за особливостями об'єктів (чуттєва, інтелектуальна, моторна); за формою організації уваги (колективна, групова, індивідуальна); за характером цільового спрямування та за рівнем волевих зусиль (мимовільна, довільна, післядовільна). Мимовільна увага та фактори, які її зумовлюють. Особливості довільної уваги. Післядовільна увага.

Властивості уваги: спрямованість, зосередженість, стійкість, тривалість, концентрація, інтенсивність, коливання (флуктуація), розподіл, переключення, обсяг, широта, активність. Неуважність, її причини. Уявна та справжня неуважність.

Розвиток уваги у дітей, боротьба з неуважністю та відволіканням. Основні критерії розвинутої уваги. Чинники розвитку уваги за Л.С. Виготським. Основні шляхи управління та формування уваги.

Основні поняття: увага, доміанта, об'єм, розподіл, зосередженість, спрямованість, стійкість, концентрація, переключення, флуктуація; довільна,

мимовільна, післядовільна увага; колективна, групова, індивідуальна увага; сенсорна, інтелектуальна, моторна увага.

Тема 4.2 Відчуття та сприймання

Поняття про відчуття. Життєве значення відчуттів: відчуття як первинна форма орієнтування організму в довкіллі. Фізіологічна основа відчуттів: органи чуття, аналізатори, рецептори. Будова аналізатора за І.П. Павловим (периферійний, провідниковий, мозковий відділи). Адекватні і неадекватні подразники.

Класифікація відчуттів: залежно від аналізаторів (зорові, слухові, вібраційні, нюхові, смакові, шкіряні, органічні, статичні, кінестетичні); за розташуванням рецепторів (екстероцептивні, інтероцептивні, пропріоцептивні); залежно від адекватності подразників аналізатору (адекватні, неадекватні); за наявністю або відсутністю безпосереднього контакту рецептора з подразником, який викликає відчуття (контактні, дистантні).

Основні властивості відчуттів: якість, інтенсивність, локалізованість, тривалість; їх особливості.

Загальні закономірності відчуттів: пороги чутливості, адаптація, взаємодія, сенсibiliзація, контраст, синтезія; їх характеристика.

Поняття про сприймання. Значення сприймання в життєдіяльності людини. Відмінність сприймання від відчуття. Специфіка сприймання людиною. Фізіологічна основа сприймання. Взаємозв'язки аналізаторів у процесі сприймань. Роль моторних компонентів у сприйманні. Сприймання як дія.

Загальні властивості та індивідуальні особливості сприймань (предметність, цілісність, структурність, контактність, осмисленість, категоріальність, вибірковість, аперцепція, динамічний стереотип, установка). Ілюзії, галюцинації та їх причини.

Класифікація і види сприймань: за провідним аналізатором (зорові, слухові, нюхові, смакові, дотикові, статичні, кінестетичні); за формами існування матерії (простору, руху, часу). Індивідуальні особливості сприймання. Особливості сприймання людиною часу, простору, руху.

Мимовільне та довільне сприймання. Спостереження як форма довільного сприймання. Перехід сприймання в спостереження. Сутність спостереження. Спостережливність, її визначення.

Основні поняття: відчуття, аналізатор, рецептор, верхній абсолютний поріг чутливості, нижній абсолютний поріг чутливості, адаптація, закон Вебера-Фехнера, сенсibiliзація, синестезія, контраст, індукція, сприймання, перцепція, аперцепція, спостереження, предметність, цілісність, структурність, контактність, осмисленість, категоріальність, вибірковість, динамічний стереотип, установка, ілюзії, галюцинації.

Тема 4.3 Пам'ять

Поняття про пам'ять. Значення пам'яті в житті та діяльності людини, у навчанні, вихованні, спілкуванні з людьми. Зв'язок пам'яті людини з її здібностями та діяльністю.

Теорії пам'яті в психології. Фізіологічна, фізична та біохімічна теорії пам'яті. Асоціативна теорія пам'яті. Поняття про асоціації та їх основні види. Гештальт-теорія пам'яті. Смысловаконцепція пам'яті А. Біне та К. Бюллера. Психоаналітична теорія пам'яті. Діяльнісна теорія пам'яті (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, П.І. Зінченко, П. Жане, А.О. Смирнов).

Основні види пам'яті. Класифікація окремих видів пам'яті: за змістом матеріалу (рухова, емоційна, образна, словесно-логічна); за характером мети діяльності (мимовільна, довільна); за тривалістю закріплення та збереження матеріалу (оперативна, короткочасна, довгострокова), за характером асоціацій (логічна та механічна).

Рухові, емоційні, образні, словесно-логічні види пам'яті, їх сутність. Короткочасна, довгострокова та оперативна види пам'яті, їх особливості. Характеристика довільної та мимовільної пам'яті.

Процеси пам'яті: запам'ятовування, збереження, забування, відтворення. Основні види запам'ятовування: довільне та мимовільне, логічне та механічне. Метод повторення. Цілісний, частковий і комбінований способи запам'ятовування. Умови ефективного запам'ятовування. Відтворювання як процес пам'яті. Види відтворювання. Пригадування. Впізнавання та власне відтворювання, їх відмінність. Забування як процес пам'яті, його сутність. Умови збереження. Закон забування Еббінгауза. Явище ремінісценції. Характеристика ретро- та проактивного гальмування.

Швидкість, точність, міцність і готовність як індивідуальні відмінності в процесах пам'яті, їх характеристика. Індивідуальні особливості і типи пам'яті. Типи пам'яті: зорова, слухова та рухова, їх сутність. Змішані типи пам'яті. Залежність типу пам'яті від типу ВНД та особливостей виховання.

Процеси і закономірності пам'яті: запам'ятовування (мимовільне – довільне, механічне – логічне, оперативне). Заучування і прийоми його організації. Умови ефективності запам'ятовування. Відтворення (мимовільне – довільне, впізнавання, пригадування, спогади). Збереження і забування. Ремінісценція. Ретроактивне і проактивне гальмування. Закон забування Г. Еббінгауза.

Основні поняття: пам'ять, запам'ятовування, збереження, відтворення, забування, впізнавання, пригадування, інтерференція, проактивне і ретроактивне гальмування, ремінісценція, амнезія.

Тема 4.4 Мислення.

Поняття про мислення як вищій пізнавальний процес. Основні характеристики мислення. Взаємозв'язок мислення та мови. Соціальна природа мислення. Фізіологічні основи мислення. Функції мислення. Проблема "мислення тварин".. Зв'язок мислення з мовою, мовленням та чуттєвим пізнанням людини. Коротка історія розвитку психології мислення.

Функціонально-операційна сторона мислення. Мислительні дії і операції (порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, конкретизація, класифікація, систематизація).

Логічні форми мислення як продукти мисленнєвого процесу: поняття (родові і видові; загальні, збірні та одиничні; конкретні та абстрактні; категорії, зміст та об'єм поняття; визначення); судження (поодинокі, часткові, загальні; про існування чи неіснування певних об'єктів; про властивості об'єктів; про відношення об'єктів; прості і складні; стверджувальні і заперечні; тотожно істинні і тотожно хибні; здійсненні і нездійсненні); умовисновки (індуктивні і дедуктивні; міркування, силогізм, висновок, аналогія);

Мислення, як діяльність: процес розв'язання задач.

Класифікація та види мислення: за змістом (наочно-дійове, наочно-образне, абстрактне); залежно від змісту задач, у розв'язання яких воно включається (технічне, наукове, художнє); за характером завдань (практичне, теоретичне); за усвідомленість перебігу мислення (дискурсивне та інтуїтивне); за ступенем новизни і оригінальності (репродуктивне і продуктивне); за співвідношенням з дійсністю (реалістичне, аутистичне).

Індивідуальні відмінності у мисленні людини (глибина – поверховість, послідовність – непослідовність, самостійність – несамостійність, критичність – некритичність, гнучкість – негнучкість, швидкість – повільність).

Проблемна ситуація та задача. Поняття про проблемну ситуацію. Етапи вирішення складних розумових задач. Роль інтуїції.

Інтелект людини за Р.Мейлі (логічно-формальний, наочно-конкретний, аналітично-рецептивний, комбінаторно-творчий, сприйнятливо-тонкий, загострено - спрямований).

Основні етапи формування мислення. Філогенетичні та онтогенетичні аспекти розвитку мислення. Теорія розвитку інтелекту Ж. Піаже. Дослідження проблеми формування понять, проведені Л.С. Виготським і Л.С. Сахаровим.

Основні поняття: мислення, розуміння, аналіз, синтез, порівняння, абстракція, узагальнення, класифікація, систематизація, проблемна ситуація, задача, наочно-дійове, наочно-образне, абстрактно-логічне, теоретичне, практичне, дискурсивне, інтуїтивне, репродуктивне, продуктивне мислення, поняття, судження, умовисновок; самостійність, глибина, широта, гнучкість, критичність мислення.

Тема 4.5 Уява

Поняття про уяву як вищий пізнавальний процес Основні відмінності уяви від образів пам'яті та сприйняття. Роль уяви в житті людини. Основні функції уяви: функція пізнання дійсності, функція регулювання емоційних станів, функція довільної регуляції пізнавальних процесів, функція формування внутрішнього плану майбутньої діяльності.

Фізіологічні основи уяви. Уява та органічні процеси. Ідеомоторні акти. Ятрогенії та дидактогенії.

Класифікація видів уяви: у зв'язку із наявністю мети та ступенем контролю (мимовільна, довільна); у зв'язку з діяльністю (активна-пасивна); за змістом діяльності (художня, наукова, творча тощо); за ступенем новизни (репродуктивна, творча); за зв'язком з дійсністю (реалістична, фантастична). Мрія, фантазія, сновидіння, галюцинація.

Аналітико-синтетичний характер уяви. Основні форми синтезування образів уяви: аглютинація, гіперболізація, підкреслення, схематизація, типізація; їх характеристика.

Індивідуальні особливості уяви: змістовність, широта, сила, яскравість, швидкість, дієвість, реалістичність, перевага тих чи інших видів уявлень; їх розвиток. Відмінність між людьми за ступенем розвитку уяви та за типом уявлень, якими вони оперують. Характеристика ступеня розвитку уяви. Основні типи уяви. Етапи розвитку уяви. Індивідуальний характер розвитку уяви.

Загальне уявлення про творчість. Креативність.

Основні поняття: уява, випереджуюче відтворення, мимовільна уява, довільна уява, репродуктивна уява, творча уява, аглютинація, гіперболізація, типізація, ятрогенія, ідеомоторний акт, мрія, фантазія, антиципація, аналогія, алегорія, галюцинація.

Розділ 5. Етапи та чинники розвитку особистості в онтогенезі

Тема 5.1 Закономірності психічного розвитку та формування особистості

Питання про співвідношення біологічного і соціального впливу на психічний розвиток та формування особистості. Аналіз проблеми психічного розвитку. Концепція рекапітуляції: нормативний підхід до вивчення психіки. Теорія 3-х ступенів розвитку К. Бюлера. Біхевіоризм. Теорії конвергенції двох факторів розвитку. Психоаналітична теорія дитячого розвитку З. Фрейда. Дитячий психоаналіз (А. Фрейд М. Клейн). Епігенетична теорія розвитку особистості Е. Еріксона. Концепція Ж. Піаже про інтелектуальний розвиток дитини.

Розвиток людини як процес оволодіння соціально-історичним досвідом. Історико-культурна теорія розвитку вищих психічних функцій Л.С. Виготського про джерело психічного розвитку, рушійні сили та фактори розвитку. Основні закони психічного розвитку дитини. Нерівномірність, стійкість-пластичність, дивергентність-конвергентність, компенсаторні можливості, сензитивність психічного розвитку. Поняття про сензитивні періоди. Проблема співвідношення процесу розвитку і навчання. Поняття про рівень актуального розвитку та зону найближчого розвитку.

Поняття вікового періоду. Критерії психічного розвитку; соціальна ситуація розвитку, провідний вид діяльності, вікові новоутворення, кризи

розвитку, закон чергування різних типів діяльності. Основні лінії та напрямки психічного розвитку: розвиток особистості та пізнавальної сфери. Вікова періодизація психічного розвитку дитини. Механізм зміни вікових періодів. Загальна характеристика вікових періодів.

Основні поняття: психічний розвиток, соціально-історичний досвід, вищі психічні функції, рівень актуального розвитку, зона найближчого розвитку, соціальна ситуація розвитку, провідний вид діяльності, вікові новоутворення.

Тема 5.2 Психічний розвиток дитини від народження до школи

Сучасні психології про важливість пренатального періоду у розвитку дитини. Фізіологічний розвиток дитини у пренатальний період. Психічний розвиток дитини у пренатальний період. Взаємозв'язок між ставленням матері до майбутньої дитини і психічним розвитком немовляти. Вплив стресу на плід. Поняття про фізіологічну незрілість новонароджених.

Народження як новий якісний етап життя. Поняття про базові перинатальні матриці. Характеристика чотирьох базових перинатальних матриць.

Період новонародженості. Передумови психічного розвитку новонародженого. Безумовні рефлекси та їх значення для розвитку дитини. Суть кризи новонародженості. Критерії завершення періоду новонародженості. "Комплекс поживлення".

Соціальний та емоційний розвиток дитини першого року життя. Соціальна ситуація розвитку "мати-дитина", провідний вид діяльності - безпосередньо-емоційне спілкування. Розвиток орієнтації в оточуючому середовищі. Сприймання як провідна функція пізнання. Формування способів спілкування з дорослими на 1-му році життя. Почуття довіри до людей. Розвиток рухів. Акт хватання. Повзання. Маніпулювання. Прямоходіння.

Психологічні особливості розвитку дитини від 1 до 3 років. Виникнення нової соціальної ситуації розвитку: дитина-предмет-дорослий. Розвиток предметної гри від маніпулювання предметами до їх функціонального використання за призначенням. Раннє дитинство – сензитивний період у розвитку мови. Розумовий розвиток дитини: розвиток сприймання і утворення уявлень про властивості предметів, наочно-дійове мислення, формування узагальнень, виникнення знакової функції свідомості. Передумови формування особистості.

Криза 3-х років життя її причини, прояви та шляхи подолання.

Сюжетно-рольова гра та її психологічна характеристика. Провідна роль сюжетно-рольової гри в психічному розвитку. Вплив гри на емоційну та вольову сферу. Виникнення ієрархії мотивів.

Розвиток пізнавальних процесів: формування наочно-образного мислення, передумови виникнення довільної уваги та довільних форм запам'ятовування, розвиток уяви. Пізнавальна та афективна уява.

Формування внутрішньої особистої самооцінки як результат розвитку самосвідомості, етичних уявлень, моральних почуттів. Виникнення совісті.

Малювання як передумова оволодіння письмовою мовою. Етапи розвитку дитячого малюнку. Особливості дообразотворчого та образотворчого етапів. Значення малювання для загального розвитку дитини.

Проблема психологічної готовності до навчання в школі. Компоненти психологічної готовності: особистісна, інтелектуальна, соціально-психологічна.

Основні поняття: пренатальний період, перинатальні матриці, новонародженість, "комплекс пожвавлення", немовля, "сенсорна депривація", раннє дитинство, предметна гра, криза 3-х років життя, усвідомлення самототожності, сюжетно-рольова гра, готовність до школи.

Тема 5.3 Психологія молодшого школяра

Психічний розвиток і формування особистості молодшого школяра. Проблема зміни місця дитини в системі суспільних відносин. Характеристика основних показників готовності дитини до школи. Соціальна ситуація розвитку дитини, що вступила до школи. Навчання та виховання в школі як основна умова психічного розвитку молодших школярів. Проблеми адаптації першокласників до навчання в школі.

Місце школяра в сім'ї. Роль та авторитет вчителя початкових класів. Молодший школяр та однокласники.

Шестирічні діти в умовах школи. Діяльність у молодшому шкільному віці. Зміна об'єктивних умов (соціальної ситуації) психічного розвитку з приходом дитини до школи.

Спілкування з батьками та іншими дорослими. Вплив стилю роботи вчителя на розвиток спілкування дітей. Спілкування і мова в школі. Соціальна життя молодшого школяра. Роль особистості вчителя у навчанні та вихованні молодшого школяра. Вплив стилю спілкування вчителя на спілкування дітей. Роль класного вихователя у формуванні у молодших школярів громадської позиції. Спілкування хлопчиків і дівчаток у класі.

Необхідність єдності педагогічних впливів сім'ї і школи. Виховання розуміння необхідності послуху і дисциплінованості. Особливості спілкування з однолітками.

Розумовий розвиток молодшого школяра. Особливості формування інтелектуальних процесів в умовах вирішення навчальних і практичних завдань. Зміст навчання як джерело розумового розвитку в шкільному віці.

Вікові особливості та можливості засвоєння знань. Проблема інтелектуалізації психічних процесів: розвиток сприйняття і спостережливості. Пам'ять молодшого школяра, шляхи підвищення її ефективності. Особливості уяви та уваги.

Навчальна діяльність як провідний вид діяльності, що визначає психічний розвиток молодших школярів. Готовність до школи. Загальна характеристика навчальної діяльності. Довільний характер навчання. Центральні

новоутворення свідомості, які виникають в молодшому шкільному віці (рефлексія, внутрішній план дій, довільність). Структура навчальної діяльності. Особливості навчальної мотивації молодших школярів. Формування системи відносин до школи, вчителю, навчальних обов'язків. Засвоєння моральних норм і правил поведінки. Усвідомлення прав і обов'язків школяра.

Зміна ставлення до навчання протягом молодшого шкільного віку. Вплив стилю спілкування на формування ставлення до школи, одноліткам, вчителю. Проблема оцінки.

Вплив інтересу до змісту навчальної діяльності молодшого школяра на його розвиток. Гра і інші види діяльності в молодшому шкільному віці.

Особистість дитини молодшого шкільного віку. Формування особистості молодшого школяра. Особливості розвитку самосвідомості. Ім'я. Зовнішній образ. Обличчя. Тіло. Домагання на визнання: позитивні досягнення і негативні освіти. Статева ідентифікація. Психологічний час дитячої особистості в молодшому шкільному віці. Соціальний простір у самосвідомості дитини молодшого шкільного віку. Розвиток почуттів. Особливості волі. Формування соціальної активності молодшого школяра. Значення формування основ екологічної свідомості. Особливості розвитку особистості в умовах психічної депривації. Індивідуальні відмінності в молодшому шкільному віці.

Основні поняття: готовності дитини до школи, адаптація до навчання, "криза часу", авторитет вчителя, навчальна діяльність, навчальна мотивації, інтереси, рефлексія, внутрішній план дій, довільність.

Тема 5.4 Психологія підлітка

Умови і спосіб життя в підлітків. Загальна характеристика соціальної ситуації розвитку у підлітковому віці та проблема "кризи підлітка". Фізіологічні та психологічні передумови перебудови у підлітковому віці. Підліткова криза та шляхи її подолання.

"Подвійна" соціальна ситуація в житті підлітка: ознаки "дитинства" та ознаки "дорослості". Підліток в сім'ї, школі і серед однолітків. Вікові періоди отроцтва.

Навчальна та інші діяльності в підлітковому віці. Стимули і мотиви навчання. Формування навчальних мотивів, їх стійкість. Розвиток пізнавальних потреб підлітка та водночас "психологічний відхід від школи" (О.М.Леонтьев)

Розвиток моральних норм і правил поведінки. Ставлення до обов'язків школяра. Зміна ставлення до навчання протягом підліткового віку. Психологічні особливості трудової діяльності в підлітковому віці. Ігри в отроцтві. Підлітки та комп'ютер. Значущість та особливості віртуального спілкування в підлітковому віці.

Особливості спілкування підлітків з батьками та іншими дорослими. Процес самоствердження (позитивні та негативні форми). Спілкування з

учителями в школі. Потреба в довірчому спілкуванні з дорослим. Потреба в автономізації від дорослих. Перебіг кризових, конфліктних явищ в спілкуванні з дорослими. Бажання наслідувати хибним взірцям "дорослості".

Спілкування з однолітками як потреба і значуща діяльність. Провідний вид діяльності та "почуття дорослості" як центральне новоутворення свідомості у підлітковому віці. Дружба. Спільне відчуження від дорослих. Потреба в розвитку мови як засобі спілкування. Світ читання підлітків. Автономна мова в підліткових групах. Особливості проведення часу. Пошук друга.

Спілкування і статеві ідентифікація. Психологія сексуальних взаємодій підлітків. Психологічні стреси з приводу підліткової вагітності. Перша любов.

Розумовий розвиток та розвиток мови в підлітковому віці. Входження в реальність знакових систем мови. Верхній рівень мовної культури. Школа, мова та індивідуалізація. Підліткова мовна субкультура. Сленг. Значення жестів у спілкуванні підлітків.

Розвиток вищих психічних функцій. Сенсорний розвиток. Сприйняття образотворчого мистецтва. Сприйняття музики. Розвиток мислення і прогнози майбутнього інтелектуального потенціалу. Розвиток уваги, пам'яті, уяви. Підліток між реальністю і уявою.

Розвиток особистості в отроцтві. Особливості ідентифікації-відокремлення. Криза особистості в отроцтві. Криза ідентифікації зі своєю зовнішністю і власними уявленнями про себе. Проблема "образу власного тіла" у підлітковому віці. Відокремлення від себе та інших.

Самосвідомість в отроцтві. Активізація процесу самопізнання. Негативізм, протистояння, пошук цілісного образу себе. Домагання на визнання у підлітків. Загострення потреби у визнанні. Особлива значимість в домаганні на визнання своєї унікальності. Специфіка статевої ідентифікації в підлітковому віці. Особливості ставлення підлітка до свого минулого, теперішнього і майбутнього. Страх смерті. Підліткова суїцидальність.

Соціальний простір особистості підлітка. Ставлення підлітка до прав та обов'язків. Виховання честі, совісті, почуття власної гідності – необхідна умова становлення особистості. Значення розуміння необхідності послухання і дисциплінованості.

Прояви акцентуацій характеру у підлітковому віці та значення їх своєчасного діагностування. Психологія агресивної поведінки підлітка. Протиправна поведінка підлітків. Алкоголізм і наркоманія в підлітковому віці. Особливості розвитку особистості підлітка в умовах депривації.

Індивідуальні відмінності в отроцтві.

Основні поняття: сензитивність до соціальних явищ, рефлексія на себе та інших, потреба до ідентифікації з однолітками і кумиром, потреба у відокремленні, "психологічний відхід від школи", потреба в автономізації від дорослих, "почуття дорослості", дружба, підліткова мовна субкультура.

Тема 5.5 Психологія ранньої юності

Юність як етап життєвого шляху людини. Поняття про ранню та зрілу юність. Соціальна ситуація розвитку у юнацтві. Вікова стратиграфія (М.Мід) та види суспільства (постфігуративне, конфігуративне та префігуративне). Особливості спілкування юнаків з старшими в умовах префігуративного суспільства. Зміна обставин життя: необхідність особистісного та професійного самовизначення. Прагнення визначитися з Я-ідентичністю. Осягнення способів існування людини. Особиста відповідальність за свій вибір. Внутрішня позиція.

Проблема провідної діяльності у юнацькому віці. Навчальна, трудова та інші значущі діяльності. Розуміння необхідності навчання. Значення нерегламентованих умов придбання знань. Роль навчально-професійної діяльності в формуванні особистості. Пізнавальна сфера і творчість у юнацькому віці. Формування ціннісних орієнтацій.

Позитивні тенденції у розвитку: прагнення до знань і професійної діяльності. Трудова діяльність.

Професійне самовизначення. Вибір професії – обов'язок і право в юнацькому віці. Відповідальне ставлення до свого майбутнього при виборі професії. Розуміння необхідності трудової діяльності. Роль праці у формуванні особистості. Розуміння необхідності дисциплінованості в кожному виді діяльності. Психологічні особливості формування професійних інтересів, нахилів.

Значення спорту для розвитку особистості в юнацькому віці.

Військовий обов'язок і служба в армії. Значення статутного служіння і дисципліни для розвитку особистості юнака.

Психологічні проблеми молоді як електорату. Значення вибору в житті людини. Зараження емоціями натовпу. Молодіжний електорат: психологічні особливості.

Особливості спілкування зі старшими і з однолітками: загальні тенденції. Спілкування зі старшими. Типи спілкування. Особливості спілкування з однолітками. Потреба в спілкуванні з референтною групою.

Соціальна і психологічна бажаність спілкування молодого покоління з старшим поколінням (дорослими та літніми). Потреба та право молоді в автономізації від старших, види автономізації: поведінкова, емоційна, нормативна (І.С.Кон). Формування світогляду. Стабілізація внутрішнього життя в ранній юності.

Потреба в освоєнні продуктивних прийомів спілкування і розвитку мови. Асоціальне середовище і стигматизація в контексті спілкування. Феноменологія психологічних пагонів: ескапізм і аутизм. Віртуальні співтовариства в галактиці Інтернету. Відокремлення і капсулювання в юності.

Розвиток потреби участі в суспільному житті, у формальних і неформальних організаціях. Спілкування як умова розвитку особистості.

Діалогова і монологічна мова. Домагання на унікальність і способи його задоволення в спілкуванні.

Спілкування з однолітками протилежної статі. Динаміка вікових змін статевих функцій. Проблеми статево-рольової ідентифікації у підлітковому та юнацькому віці.

Особливості проведення часу. Ігри. Флірт. Дружба. Спілкування і статеві ідентифікація. Психологія сексуальних взаємодій. Любов в юності і любовна ідентифікація. Психологічні особливості першого кохання. Мотиви юнацької сексуальності.

Раннє материнство і батьківство. Здатність до материнства і батьківства. Материнство як психологічний стан і культурна цінність. Нові соціально-психологічні умови молодого покоління. Етапи розвитку сфери потреб та мотивів майбутньої матері. Фактори, що визначають тип материнського ставлення до дитини.

Особистість в юності. Криза 17 років, та шляхи її подолання (орієнтація на продовження освіти або на пошук роботи). Ситуація вибору життєвого шляху. Формування ціннісних орієнтацій. Основні варіанти життєвого шляху: навчання у вузі, пошук роботи, служба в армії, або втеча від суспільства, занурення у кримінальний світ. Центральні проблеми юності: "Хто я?", "Що я хочу?" та "що я можу?".

Розумовий розвиток і ціннісні орієнтації. Сензитивність до розумовому розвитку. Прагнення до споглядання і вмінню дивитися і бачити. Потреба в самостійному мисленні. Особливості пізнавальних процесів та формування індивідуального стилю пізнавальної діяльності у юнацькому віці.

Внутрішні образи, марення, нормальний аутизм. Реальність знакових систем мови. Рефлексія як форма самопізнання.

Особливості ідентифікації і відособлення в контексті проблем особистості. Ідентифікація зі своєю зовнішністю і зі своїм уявленням про себе. Тіло. Криза особистості в юності. Переживання психічної та сутнісної ідентичності. Наслідування, емпатія, співпереживання, психічне зараження, проєкція як прояви ідентифікації.

Стійка особистісна ідентичність. Статеві ідентифікації. Залежність відчуття тотожності зі своїм "Я" від особливостей розвитку самосвідомості. Значення відокремлення для самоототожнення. Крайній ступінь відокремлення-відчуження. Особистісна відчуженість в контексті соціальної відчуженості.

Самосвідомість в юності. Усвідомлення себе як індивідуальності. Ствердження своєї унікальності.

Самосвідомість в юності, спрямоване на самого себе в рамках всіх п'яти ланок. Домагання на визнання і форми участі в суспільному житті. Специфіка статевої ідентифікації в юності: ідентифікація зі своїм тілом і всім фізичним виглядом; психічний склад; поведінку і очікування юнаки (дівчата). Психологічний час у структурі юнацького самосвідомості. Ставлення до життя і смерті.

Самопізнання і самооцінка. Почуття гідності і потреба в самостояння. Значення розуміння необхідності послуху і дисциплінованості. Моральні цінності і аморалізм. Формування образу свого місця у всіх реаліях людського існування: в предметному світі, в образно-знакових системах, у природі, в соціальному просторі, у віртуальному світі. Самовиховання в юнацькому віці. Формування життєвої позиції та етичних переконань. Виховання честі, совісті, почуття власної гідності. Почуття особистості в юнацькому віці. Розвиток творчої активності як самовираження. Юнацькі щоденники та їх значення, формування світогляду.

Проблема позитивної соціальної активності. Вибір життєвих цілей та їх реалізація. Різноманітність типів особистості в юності.

Студентство, як особлива соціально-вікова група періоду зрілої юності.

Основні поняття: рання та зріла юність, навчально-професійна діяльність, вікова стратиграфія, постфігуративне, конфігуративне та префігуративне суспільства, професійне самовизначення, перше кохання, криза 17 років, мотиви юнацької сексуальності, ціннісні орієнтації, види автономізації: поведінкова, емоційна, нормативна, світогляд, рефлексія, студентство.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		Лекції	Практ.	Конс.	Самост.р		Лекції	Практ.	Конс.	Самост.р
Розділ 1. Вступ до психології										
Тема 1.1 Загальна характеристика психології	5	1	1		3					
Тема 1.2 Предмет психології	5	1	1		3					
Розділ 2 Особистість: сутність, структура, властивості, прояви										
Тема 2.1 Особистість	10	2	2		6					
Тема 2.2 Емоційно-вольові властивості	10	2	2		6					

особистості										
Тема 2.3 Складні індивідуальні властивості особистості	10	2	2		6					
Тема 2.4 Діяльність, поведінка та спілкування людини	10	2	2		6					
Розділ 3. Психологія груп та особистості в групі										
Тема 3.1 Психологія груп	6	1	2		3					
Тема 3.2 Вплив групи на особистість	5	1	1		3					
Тема 3.3 Соціалізація	8	1	1		6					
Тема 3.4 Агресія та конфлікти	9	1	2		6					
Розділ 4. Пізнавальна діяльність людини										
Тема 4.1 Увага	10	2	2		6					
Тема 4.2 Відчуття та сприймання	10	2	2		6					
Тема 4.3 Пам'ять	10	2	2		6					
Тема 4.4 Мислення	10	2	2		6					
Тема 4.5 Уява	10	2	2		6					
Розділ 5. Етапи та чинники розвитку особистості в онтогенезі										
Тема 5.1 Закономірності і психічного розвитку та формування особистості людини	9	2	1		6					
Тема 5.2 Психологія дитини від	10	2	2		6					

народження до школи										
Тема 5.3 Психологія молодшого школяра	10	2	2		6					
Тема 5.4 Психологія підлітка	11	2	2		7					
Тема 5.5 Психологія ранньої юності	8		1		7					
Усього годин	176	32	34		110					

5. Теми лекційних занять

Назви розділів і тем	Кількість годин	
	Денна форма	Заочна форма
Розділ 1. Вступ до психології		
Тема 1.1 Загальна характеристика психології	1	
Тема 1.2 Предмет психології	1	
Розділ 2 Особистість: сутність, структура, властивості, прояви		
Тема 2.1 Особистість	2	
Тема 2.2 Емоційно-вольові властивості особистості	2	
Тема 2.3 Складні індивідуальні властивості особистості	2	
Тема 2.4 Діяльність, поведінка та спілкування людини	2	
Розділ 3. Психологія груп та особистості в групі		
Тема 3.1 Психологія груп	1	
Тема 3.2 Вплив групи на особистість	1	
Тема 3.3 Соціалізація	1	
Тема 3.4 Агресія та конфлікти	1	
Розділ 4. Пізнавальна діяльність людини		
Тема 4.1 Увага	2	
Тема 4.2 Відчуття та сприймання	2	
Тема 4.3 Пам'ять	2	
Тема 4.4 Мислення	2	
Тема 4.5 Уява	2	
Розділ 5. Етапи та чинники розвитку особистості в онтогенезі		
Тема 5.1 Закономірності психічного розвитку та формування особистості людини	2	

Тема 5.2 Психологія дитини від народження до школи	2	
Тема 5.3 Психологія молодшого школяра	2	
Тема 5.4 Психологія підлітка	2	
Тема 5.5 Психологія ранньої юності		
Усього годин	32	

6. Теми практичних занять

№з\п		Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
Розділ 1. Вступ до психології			
1.	Тема 1.1 Загальна характеристика психології Тема 1.2 Предмет психології	2	
Розділ 2 Особистість: сутність, структура, властивості, прояви			
2.	Тема 2.1 Особистість	2	
3.	Тема 2.2 Емоційно-вольові властивості особистості	2	
4.	Тема 2.3 Складні індивідуальні властивості особистості	2	
5.	Тема 2.4 Діяльність, поведінка та спілкування людини	2	
Розділ 3. Психологія груп та особистості в групі			
6.	Тема 3.1 Психологія груп	2	
7.	Тема 3.2 Вплив групи на особистість Тема 3.3 Соціалізація	2	
8.	Тема 3.4 Агресія та конфлікти	2	
Розділ 4. Пізнавальна діяльність людини			
9.	Тема 4.1 Увага Тема 4.2 Відчуття та сприймання	2	
10.	Тема 4.3 Пам'ять	2	
11.	Тема 4.4 Мислення	2	
12.	Тема 4.4 Мислення Тема 4.5 Уява	4	
Розділ 5. Етапи та чинники розвитку особистості в онтогенезі			
13.	Тема 5.1 Закономірності психічного розвитку та формування особистості людини Тема 5.2 Психологія дитини від народження до школи	3	
14.	Тема 5.3 Психологія молодшого школяра	2	
15.	Тема 5.4 Психологія підлітка	2	
16.	Тема 5.5 Психологія ранньої юності	1	
Усього годин		34	

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1		
2		

8. Самостійна робота

Назви розділів і тем	Кількість годин	
	Денна форма	Заочна форма
Розділ 1. Вступ до психології		
Тема 1.1 Загальна характеристика психології	3	
Тема 1.2 Предмет психології	3	
Розділ 2 Особистість: сутність, структура, властивості, прояви		
Тема 2.1 Особистість	6	
Тема 2.2 Емоційно-вольові властивості особистості	6	
Тема 2.3 Складні індивідуальні властивості особистості	6	
Тема 2.4 Діяльність, поведінка та спілкування людини	6	
Розділ 3. Психологія груп та особистості в групі		
Тема 3.1 Психологія груп	3	
Тема 3.2 Вплив групи на особистість	3	
Тема 3.3 Соціалізація	6	
Тема 3.4 Агресія та конфлікти	6	
Розділ 4. Пізнавальна діяльність людини		
Тема 4.1 Увага	6	
Тема 4.2 Відчуття та сприймання	6	
Тема 4.3 Пам'ять	7	
Тема 4.4 Мислення	7	
Тема 4.5 Уява	7	
Розділ 5. Етапи та чинники розвитку особистості в онтогенезі		
Тема 5.1 Закономірності психічного розвитку та формування особистості людини	6	
Тема 5.2 Психологія дитини від народження до школи	6	
Тема 5.3 Психологія молодшого школяра	6	
Тема 5.4 Психологія підлітка	7	
Тема 5.5 Психологія ранньої юності	7	
Усього годин	110	

1. Індивідуальні завдання

Приклади

1. Дайте розгорнуту відповідь на запитання, у якій сформулюйте власні думки та наведіть цитати з опрацьованої літератури (з повним посиланням!) для їх підтвердження.

Давньогрецький філософ Аристотель висунув ідею про існування душі, що знаходиться у єдності з тілом і контролює думки та почуття людини протягом життя. У своєму трактаті “Про душу” Аристотель розглядав психологію як самостійну галузь знань. Так, спочатку психологія виступала як наука про душу.

Чи можливе таке трактування психології як науки на сучасному етапі?

Література:

1. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Либідь, 2005. 464 с.

2. Долинська Л. В. Загальна психологія. Хрестоматія. Навч. пос. К.: Каравелла, 2023, 640 с.

2. Дайте розгорнуту відповідь на запитання, у якій сформулюйте власні думки та наведіть цитати з опрацьованої літератури (з повним посиланням!) для їх підтвердження.

Психолог порадив своєму клієнтові, що тому не слід обвинувачувати себе у власній агресивності, тому що їм керують несвідомі спонуки.

Якого напрямку психології дотримується цей психолог? Чим принципово відрізняється цей підхід до пояснень психічних явищ від інших напрямків психології?

Література:

1. Долинська Л. В. Загальна психологія. Хрестоматія. Навч. пос. К.: Каравелла, 2023, 640 с.

2. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки, К.: Навчальна книга Богдан, 2021. 552 с.

3. Дайте розгорнуту відповідь на запитання, у якій сформулюйте власні думки та наведіть цитати з опрацьованої літератури (з повним посиланням!) для їх підтвердження.

У деяких закладах при прийомі на роботу пропонується система задач щодо виявлення професійних здібностей.

Який психологічний метод дослідження застосовується в даному випадку? У чому переваги та недоліки цього методу? Які психологічні методи дослідження можуть застосовуватися вчителем у школі й у яких цілях?

Література:

1. Максименко С. Д. Загальна психологія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 272 с.

2. Чумак О. А., Товстуха О.М. Психодіагностика: навчально-методичний посібник для організації навчальної роботи з курсу психодіагностики для

здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 053 «Психологія»; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. 121 с.

4. Дайте розгорнуту відповідь на запитання, у якій сформулюйте власні думки та наведіть цитати з опрацьованої літератури (з повним посиланням!) для їх підтвердження.

Студент-старшокурсник із захопленням готувався до захисту дипломного проекту, не хотів нічого їсти і, хоча було вже пізно, не лягав спати. Йому дуже хотілося справити враження на викладачів і однокурсників і продемонструвати свої здібності. Але раптом у нього пропав всякий інтерес до роботи. Йому дуже захотілося спати.

Чому змінилася мотивація студента? Дайте пояснення з позицій співвідношення потреб в ієрархічній моделі А. Маслоу.

Література:

1. Максименко С. Д. Загальна психологія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 272 с.

2. Іллін Є.П. Мотивація і мотиви. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2013. 512 с.

5. Дайте розгорнуту відповідь на запитання, у якій сформулюйте власні думки та наведіть цитати з опрацьованої літератури (з повним посиланням!) для їх підтвердження.

В романі А. Беляєва “Голова професора Доуеля” описано науковий експеримент, в якому забезпечувалася життєдіяльність голови, від`єднаної від тіла людини.

Якщо припустити, що можливо забезпечити існування голови професора Доуеля, які особливості психіки будуть відрізнять цього своєрідного суб'єкта (якщо можливо так його назвати) від інших людей?

Література:

1. Максименко С. Д. Загальна психологія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 272 с.

2. Новікова Ж.М. Загальна психологія. Психічні процеси. Львів: Львівська політехніка, 2023. 296 с.

6. Дайте розгорнуту відповідь на запитання, у якій сформулюйте власні думки та наведіть цитати з опрацьованої літератури (з повним посиланням!) для їх підтвердження.

Є відома притча про трьох робітників, що возили тачки з цеглою. Перехожий запитав їх про те, що вони роблять. «Не бачиш хіба — сказав перший — цеглу возжу». «На хліб сім'ї заробляю» — відповів другий. А третій сказав: «Собор буду».

Як Ви вважаєте чи здійснювали вони одну і ту ж діяльність, або на підставі трьох різних відповідей про цілі роботи можна сказати, що робітники займалися різними видами діяльності?

Література:

1. Максименко С. Д. Загальна психологія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 272 с.

2. Іллін Є.П. Мотивація і мотиви. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2013. 512 с.

7. Дайте розгорнуту відповідь на запитання, у якій сформулюйте власні думки та наведіть цитати з опрацьованої літератури (з повним посиланням!) для їх підтвердження.

Нерідко великих письменників, художників тощо називають «великими психологами».

У чому конкретно може виражатися «психологізм» художнього твору? Наведіть приклади. Чи може мистецтво бути антипсихологічним?

Література:

1. Психологія / За ред. Ю.Л. Трофімова. К.: Либідь, 2008. 560 с.

2. Ільїна Н.М. Психологія творчості. Суми: Університетська книга, 2023. 234 с.

8. Дайте розгорнуту відповідь на запитання, у якій сформулюйте власні думки та наведіть цитати з опрацьованої літератури (з повним посиланням!) для їх підтвердження.

«Звичай проливати сльози в знак вітання має, очевидно, загальне поширення в індіанців як Північної, так і Південної Америки. У племені тупі в Бразилії етикет вимагає, щоб гість, увійшовши в хату, де він розраховує на гостинність, сів у гамак хазяїна і чекав якийсь час, зберігаючи глибокодумне мовчання. Потім, зазвичай, жінки наближаються, сідають на підлогу у гамака, закривають своє обличчя і вітають гостя, без пауз вихваляючи його і плачучи. Гостеві, зі свого боку, в час цих виливів також помагається плакати, але якщо гість не вміє вичавити зі своїх очей дійсні сльози, то повинний хоча б випускати глибокі подихи і демонструвати по можливості самий сумний вигляд» [Фрєзер Дж.Дж. Фольклор в Старом Завете. — М., 1990. — С. 285].

Чи впливають зовні задані суспільні нормативи (правила, традиції) на зміну (формування, виховання, розвиток) емоцій? Іншими словами, чи згодні Ви: як навчиш людину, такі емоції й отримаєш? Наведіть приклади, аналогічні описаному Фрєзером.

Література:

1. Долинська Л. В. Загальна психологія. Хрестоматія. Навч.пос. К.: Каравелла, 2023, 640 с.

2. Лазуренко О. Психологія емоцій, К: Книга плюс, 2018. 264 с.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

П о т о ч н и й к о н т р о л ь																									Підсумковий (екзамен.)	Загальна сума	
РОЗДІЛ 1		РОЗДІЛ 2				РОЗДІЛ 3				Тест 1	РОЗДІЛ 4					РОЗДІЛ 5					Тест 2	Самостійна робота					Сума поточного контролю з коефіцієнтом 0,5
																						ІНДЗ	Словник	Курсова робота			
Т 1.2	Т 1.2	Т 2.1	Т 2.2	Т 2.3	Т 2.4	Т 3.1	Т 3.2	Т 3.3	Т 3.4	Тест 1	Т 4.1	Т 4.2	Т 4.3	Т 4.4	Т 4.5	Т 5.1	Т 5.2	Т 5.3	Т 5.4	Т 5.5	Тест 2	ІНДЗ	Словник	Курсова робота	Сума поточного контролю з коефіцієнтом 0,5	Підсумковий (екзамен.)	Загальна сума
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15	15	10	75	75	25	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 - 89	B	добре	
74 - 81	C		
64 - 73	D	задовільно	
60 - 63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
1 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. Нормативні документи МОН України
2. Підручники з психології для середньої та вищої школи
3. Практикуми з психології
4. Словники та енциклопедії з психології
5. Предметна наочність – муляжі будови НС, предмети побуту
6. Зображувальна наочність – схеми та таблиці
7. Аудіо наочність
8. Відео наочність
9. Фрагменти навчальних занять в середній та вищій школі
10. Мультимедійні презентації
11. Сценарії ділових та рольових ігор
12. Роздатковий матеріал
13. Тестові завдання для комп'ютерного контролю

12. Рекомендована література

І. Основна література

1. Даценко О. А. Основи соціальної психології : навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти. Кривий Ріг, 2018. 146 с.
2. Загальна психологія. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Підручник. Київ: Каравела, 2017. 464 с.

3. Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навчальний посібник для студентів ВНЗ. 2-е вид. Київ: ВСВ «Медицина», 2018. 216 с
4. Ільїна Н.М., Мисник С.О. Загальна психологія: теорія та практикум. Київ : Університетська книга, 2023. 352 с.
5. Москалець В. П. Загальна психологія. К.: Ліра-К, 2021. 564 с.
6. Савчин М. В. Загальна психологія: навч. посіб. Київ : Альма матер, 2024. 352 с.
7. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Альма-матер, 2017. 384 с.
8. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Загальна психологія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с.
9. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : НУБіП, 2017. 548 с.

II. Допоміжна література

10. Бугерко Я. Потенціал як психодуховна даність особистості. Психологія і суспільство. 2018. № 1-2. С. 68-82.
11. Бугерко Я. Психотехнологія духовно-морального розвитку особистості. Габітус. 2020. № 14. С. 164- 169.
12. Бугерко Я., Гірняк Г. Майбутнє психології: від природничої науки до сфери мислєдїяльності. Психологія і суспільство. 2021. № 2. С. 192-203.
13. Варій М. Й. Загальна психологія. 3-тє вид. URL: http://document.kdu.edu.ua/info_zab/053_425.pdf.
14. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія: Практикум : навч. посібник. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk685984.pdf>.
15. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 388 с.
16. Загальна психологія. Збірник кейсів : навчально-методичний посібник / Терн. нац. економ. ун-т, Юрид ф-т; уклад. М.Б.Бригадир, Я.М. Бугерко, І.С. Ревасевич; за заг ред. А.В. Фурмана. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2017. 35с.
17. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ: «Університетська книга», 2018. 239 с.
18. Колобич О. П. Загальна психологія : навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/pidruchnyk-2018-kolobychR7.pdf>.
19. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посібник. Київ: МАУП.
URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/627/MaksimenkoS.D.-Zagal'napsihologiya.pdf.

20. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана : колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
21. Опорний конспект лекцій в таблицях та схемах з дисципліни «Загальна психологія» : методичні рекомендації для студентів спеціальності 053 – Психологія / Укладачі Я. Бугерко, І. Ревасевич. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 125с.
22. Ревасевич І., Бугерко Я. Система інтелект-карт (майндмеппінг) з навчальної дисципліни «Загальна психологія». Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 45с.
23. Савчин М. В. Загальна психологія. ВЦ «Академія», 2020. 344 с.
24. Фурман А. В. Категорійна матриця теоретичної психології. Психологія і суспільство. 2020. № 2. С. 13-51.
25. Словник психолога-практика / Укл. С.Ю.Головин. 2-е вид., перероб. і доп. Харвест, 2021. 376 с. 26.Фурман О.Є. Я-концепція як предмет багатоаспектного теоретизування. Психологія і суспільство. 2018. № 1-2. С. 38-67.
26. Фурман О. Я-концепція у контексті рефлексивного теоретизування. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред. перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. Т. 4. С. 349-373.
27. Цигульська Т.Ф. Загальна та прикладна психологія. Курс лекцій. Київ: Наукова думка, 2020. 190 с.
28. Myers D., DeWall N., Gruber J. Psychology. London : Macmillan, 2024. 928 p.
29. Holt N., Bremner A., Vliek M. and others. Psychology: The Science of Mind and Behaviour. New York City: McGraw-Hill, 2023. 1096 p.
30. Mitterer J. Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behavior, International Global Edition. Cengage Learning, 2023. 736 p.

13. Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського: режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/554>
2. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>
3. Пошукова система Base <https://www.base-search.net/>